

Les 1: De middeleeuwse stad. Een kennismaking met de middeleeuwen

Leerdoelen:

- ✓ De leerling krijgt een algemeen beeld van het middeleeuwse stadsleven
- ✓ De leerling krijgt inzicht in de middeleeuwse stadskern van (bijvoorbeeld, in dit geval) Amersfoort
- ✓ De leerling leert in groepsverband een presentatie voor te bereiden en te geven

Printen:

- ✓ 1x document: 10u15, stadswandeling
- ✓ 15 x document: 10u45, Hand-out les 1

Benodigdheden:

- ✓ Laptops
- ✓ Boeken/Informatie over de (ontstaans)geschiedenis van de stad (bijvoorbeeld uit de mediatheek)

9.05-9.15	Introductie van de Masterclass. Instructie door leraar.
9.15-9.30	Over de middeleeuwen. Instructie door leraar
9.30-9.45	Wat is een stad? Klassikale opdracht. Leerlingen maken een mind-map
Pauze	
09.55-10.15	De middeleeuwse stad. Instructie door leraar.
10.15-10.45	Stadswandeling voorbereiden. Verwerkingsopdracht: per groepjes deel van de stadswandeling maken, naar aanleiding van een aantal vragen.
Pauze	
13.00-15.00	Stadswandeling van anderhalf à twee uur. Tijdens de wandeling staat de groep bij verschillende punten in de stad stil. Hier moeten de leerlingen een presentatie houden over hun deel van de stadswandeling.

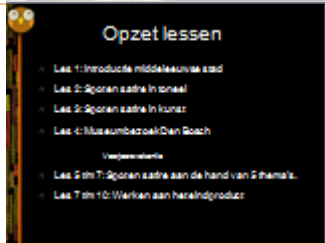
HET LESPLAN:

9u00: Introductie

Start de PowerPoint.

Dit is een inleidende dia

Start met een uitleg over de opzet van de lessen. In de eerste 4 lessen zoomen we stap voor stap steeds meer in op spot en satire in de middeleeuwen. Naast de theorie zal er ook veel ruimte zijn voor creatieve verwerkingsopdrachten waarbij de leerlingen alvast oefenen en ideeën opdoen voor hun eindproduct.

Wat houdt het eindproduct precies in?

Van de leerlingen wordt verwacht dat zij in groepjes een creatieve presentatie maken, alsof zij zelf middeleeuwen zijn die ergens spot mee drijven. Ze mogen helemaal zelf weten in welke creatieve vorm ze hun eindproduct gieten. Wel is de richtlijn dat ze één van de spotthema's die in les 5 t/m 7 worden besproken, als onderwerp nemen.

Als het al bekend is, laat dan ook weten waar en wanneer het eindproduct zal worden uitgevoerd.

TIP: Toen wij het project uitvoerden organiseerden we een echt middeleeuws festijn, waarvoor ook de ouders werden uitgenodigd, met kluchten, muziek, een prijsuitreiking en taart.

9u15: Over de middeleeuwen

De PowerPoint gaat verder met het thema middeleeuwen. We starten met een algemene inleiding. De leerlingen hebben wellicht al eens geleerd over de middeleeuwen, maar een geheugenopfrisser kan geen kwaad.

Kaart van Europa rond 1500. De middeleeuwen duurden grofweg van 500 tot 1500. In deze masterclass kijken we met name naar de Late middeleeuwen in Nederland; de periode 1400-1600. Hoe zag Europa er rond die tijd uit?

Karel V (1500-1558) was Rooms-Duitse koning en keizer. Hij was de heerser van een groot gebied. Onder zijn heerschappij vielen onder andere de Nederlanden (huidig België, Luxemburg en Nederland), Spanje, een deel van Oostenrijk en huidig Duitsland. Dit wordt het Heilig Roomse Rijk genoemd. Hij regeerde over een groot en uit elkaar liggend gebied, waar hij dus niet altijd aanwezig kon zijn. Er werden daarom lokale heren aangewezen, die namens de koning en keizer toezicht moesten houden.

Tijdens zijn heerschappij verkondigt Maarten Luther misstanden van de katholieke kerk. Hij is hierdoor de grondlegger van het protestantse geloof geworden. Met name in de Nederlanden vind het protestantisme aanhang. Dit tot de ergernis van Filips II, zoon en opvolger van Karel V. Hij erft alle gebieden van zijn vader en probeert (tevergeefs) het katholieke geloof te herstellen. Het gevolg hiervan is het begin van een opstand, ook wel bekend als de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648). De Opstand wordt gezien als het moment waar Nederland als onafhankelijk land ontstond.

Een plattegrond van Amersfoort door Jacob van Deventer
N.B.: Als u deze lessenreeks niet in Amersfoort aanbiedt, is de kans groot dat de oudst bekende kaart van de stad waar u (vlakbij) woont, ook van Jacob van Deventer is.

Jacob van Deventer was een landmeter uit Mechelen. Hij kreeg al vanaf 1530 opdrachten om kaarten te maken van de vijf Nederlandse gewesten. In 1557 kreeg Jacob van Deventer de opdracht van koning Filips II om kaarten te maken van alle steden in de Nederlanden. Hij moest de steden bezoeken en opmeten en hij ook de rivieren in de omgeving van de steden in zijn kaarten opnemen. De Spaanse koning wilde de kaarten gebruiken bij de belegering van opstandige steden in de Nederlanden. Het moesten dus betrouwbare kaarten zijn. De poorten en de vestingwerken, de hoge gebouwen in de steden en de bebouwing rondom de steden zijn precies aangegeven, zodat de Spaanse soldaten zich goed kunnen oriënteren. Zo maakt Van Deventer ook een kaart van Amersfoort rond 1570, te zien op de PowerPoint.

Hoewel deze kaart natuurlijk een heel ander doel diende, hebben wij er tegenwoordig veel baat bij. Deze plattegrond bied namelijk heel goed inzicht in hoe de middeleeuwse stad eruit zag.

Ook schilderijen, zoals het Gezicht op Amersfoort van Matthias Withoos uit 1670, geven ons een beeld van hoe een middeleeuwse stad eruit zag.

Maar: wat is nu eigenlijk een stad?

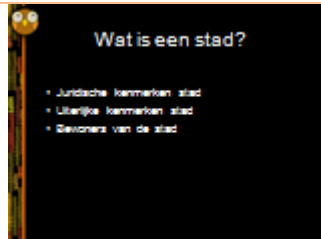
9u30: Wat is een stad?

We gaan nu klassikaal een mind-map maken. Als je aan een stad denkt, waar denk je dan aan? Wat onderscheid een stad van een dorp? Het is de bedoeling dat de leerlingen kenmerken van de middeleeuwse stad geven, maar de moderne stad kan een leidraad zijn (bijvoorbeeld: vroeger was er geen bioscoop, wat was de middeleeuwse tegenhanger hiervan?). Geef de leerlingen eerst vijf minuten de tijd om voor zichzelf wat dingen op te schrijven. Eventueel mogen ze met de buurman of buurvrouw overleggen. Vraag de leerlingen daarna wat ze hebben bedacht, en maak een grote mind-map op het Digi- of whiteboard.

9u55: De middeleeuwse stad

Naar aanleiding van de mind-map vervolgen we de les. De les gaat verder op dia 7.

N.B.: De onderstaande informatie geldt algemeen voor steden, maar bevat specifieke voorbeelden van de stad Amersfoort. De onderstaande informatie kan echter ook worden toegespitst op de historische stad van de desbetreffende school, of een stad in de buurt hiervan.

1. Juridische kenmerken van een stad:

Stadsrechten. De bevoegdheid om deze rechten te verlenen lag in eerste instantie bij de Duitse vorst. Tegen de tijd dat de meeste Nederlandse steden zijn ontstaan kwam deze bevoegdheid ook in handen van diverse geestelijke en wereldlijke heren, zoals de bisschop van Utrecht en de graven van Holland, Zeeland en Gelre. Stadsrechten geven een stad een bepaalde mate van zelfbestuur: het kunnen maken van regels en wetten, beslissen van hoe een stad bestuurd gaat worden, belastingen heffen, etc.

- Het verkrijgen van stadsrechten is een noodzakelijke voorwaarde. Zonder stadsrechten kon een bepaald gebied wel de functies van een stad hebben, maar nooit een echte stad zijn!
- In 1259 krijgt Amersfoort stadsrechten van de bisschop van Utrecht: Hendrik van Vianden.

Eigen bestuur. De mensen in een stad moeten samen kunnen werken en leven. Hiervoor moeten regels worden opgesteld. Dit is de taak van het stadsbestuur. Het stadsbestuur bestond uit burgermeesters, schepenen en 'raden'. Deze raden bestonden uit een aantal burgers uit de desbetreffende stad. De voorzitter van dit bestuur was de schout, hij is de vertegenwoordiger van de landsheer.. Naast de handhaving van recht, orde en veiligheid moest het stadsbestuur de inwoners van de stad beschermen tegen de gevaren die van buiten konden dreigen. Hiervoor dienden in eerste instantie de stadsmuren. De zorg voor deze verdedigingswerken was een eminente taak van het stadsbestuur. Behalve de aanleg en onderhoud zorgde het bestuur ook voor de organisatie van de verdediging van de stadsmuren.

2. Uiterlijke kenmerken van een stad

Stadsmuren, poorten, torens en grachten. Zoals gezegd had het stadsbestuur de verantwoordelijkheid voor de aanleg, het onderhoud en de organisatie van de verdediging van de stadsmuren, maar elke inwoner die poorter was van een stad moest ook zijn steentje bijdragen. Een poorter is een burger die het recht had om binnen de poorten van een gebied met stadsrechten te wonen. Dit recht kon hij kopen of erven. In ruil daarvoor moest een poorter helpen met het onderhoud en de verdediging van de stadsmuren. Wanneer het donker werd werden de stadspoorten gesloten door de poortwachter. De sleutels van de stad werden bij een burgemeester ingeleverd en de volgende dag weer opgehaald. Niet iedereen mocht dus zomaar de stad in. Boeren, handelaren en buitenlanders moesten zich altijd melden bij de stadspoort.

3. Bewoners van de stad

In de middeleeuwen bestond het idee van een goddelijke orde. Deze orde stond vast en ging steeds uit van de vaste plaats en taak die iedere sterveling had te vervullen. Volgens deze orde is de wereld opgedeeld in drie standen: adel, geestelijkheid en boeren. Deze standen zijn volstrekt afhankelijk van elkaar. De adel zorgt voor bestuur en bescherming, de geestelijkheid waakt over ieders zielenheil en de boeren verschaffen het voedsel. Niemand kon zijn stand verlaten. Als een stand zijn taken niet zou uitvoeren, zou er chaos ontstaan.

Vanaf de twaalfde eeuw komt een nieuwe stand op: de burgerij. Dit zijn stedelingen die zich door handel of ambacht meer hebben kunnen verrijken dan de boeren, maar ook nog niet behoren tot de adel. De burger past niet binnen het systeem: hij is namelijk zelfvoorzienend en heeft de hulp van de andere standen niet nodig! Zijn gedrag is daarom in strijd met de basis van het drie-standenmodel. Aanvankelijk wordt deze burgerij dan ook bestreden door geestelijken: zij moest wel als 'vierde stand' door de duivel zijn uitgevonden om de goddelijke orde te ontregelen.

Hoewel een boer voor alle functies naar een stad kon komen en hier deel van kon uitmaken, maakte dit hem nog geen stedeling. De beeldvorming in deze mentaliteit is heel bepalend. Er bestond een soort tegenstelling tussen "wij, beschaafde burgers" tegenover "zij, onbeschaafde boeren". De stad genoot een soort superioriteit en was tegelijkertijd een schone, veilige plaats in een ommuring tegenover een onveilige, woeste natuur. Toch was het achterland noodzakelijk om een welvarende stad te zijn!

4. Invloed van de kerk op het dagelijks leven

Een belangrijk element in het dagelijks leven van de burgerij was de kerk en het christendom. Zowel in de stad als op het platteland waren kerk en godsdienst nauw verweven met het maatschappelijk leven. Op het ritme van het kerkelijk jaar leefde de middeleeuwse maatschappij. De liturgische kalender (feestdagen van heiligen) werd als grondslag genomen door de stedelijke overheid voor het bepalen van de datum. De verering en herdenking van heiligen met de daaraan verbonden tradities en in de brede lagen van de bevolking verspreide wonderverhalen leveren talrijke voorbeelden op van een sterke vergroeiing van religieuze en wereldlijke elementen.

Voor het dagelijks leven in de stad was het kerkgebouw en in het bijzonder de parochiekerk een belangrijke plaats. Niet alleen kwam men hier voor de mis en om te bidden en biechten, maar hier vond ook de nieuwsvoorziening plaats. Deze vorm van bekendmaking van bepaalde mededelingen voor de burgerij noemde men buurspraak. Het nieuws dat in de kerk werd meegedeeld was van uiteenlopende aard en betrof meestal wereldlijke aangelegenheden.

5. Toneel in de stad

Uiteraard was er geen vermaak in de vorm van televisie, radio of computers. Ook lezen was niet voor iedere burger weggelegd. Heel veel mensen in de middeleeuwen konden namelijk niet lezen en schrijven, met name de boeren niet. Voor de burgerij was dit al wel meer toegankelijk, maar dan nog bleven boeken een luxeproduct. Handgeschreven boeken werden in opdracht gemaakt, en hoewel de uitvinding van de boekdrukkunst het proces van het maken van boeken wel iets versnelde en goedkoper maakte, was dit nog niet meteen in alle steden te verkrijgen. Daarnaast werden er in gedrukte boeken nog vaak met de hand dingen toegevoegd, zoals hoofdletters en afbeeldingen. Ook werden boeken gemaakt van dierenvellen (perkament). Voor een boek als de bijbel waren wel 200 schapen nodig, en het prepareren van de dierenvellen nam veel tijd in beslag. Dit was een van de redenen dat boeken zo duur waren. Papier is al wel vanaf de vijftiende eeuw in omloop, maar ook het maken daarvan was een duur proces. Papier bestond uit een dikke laag geperste pulp en is heel anders dan het papier dat wij nu gebruiken.

Boeken lezen was dus maar voor een klein deel van de bevolking weggelegd. Toneel daarentegen was iets waar veel meer mensen aan konden deelnemen. Niet alleen kon iedereen meespelen in een toneelstuk, maar ook voordat het kon worden opgevoerd konden mensen in de stad allemaal hun steentje bijdragen. Dit kwam met name neer op de gilden. De timmerlieden maakten het podium, de bakkers voorzagen in eten, de wevers naaiden de kostuums en vaak was ook het stadsbestuur betrokken, dat hielp bij het financieren van toneel. Toneel was niet alleen bedoeld om mensen te vermaken. Het kon ook een hulpmiddel zijn voor het herdenken van christelijke figuren tijdens processies, of juist om kritiek te leveren op autoriteiten.

10U15: Stadswandeling voorbereiden

Verdeel de leerlingen in 6 groepen, en geef elke groep één onderwerp uit het document 10U15, stadswandeling.

2. St. Joriskerk

Wanneer zie je een foto van de St. Joriskerk in Amsterdam? Overweeg in ieder geval de volgende vragen, en tijdens de stadswandeling een korte presentatie bij deze kerk te kunnen houden. Wat is het met? De dan op zoek naar extra informatie over de St. Joriskerk, of leuke verhalen!

1.2. Het nummer van je opdracht is de volgorde van de stadswandeling.

Vraag 1: Welke religie was dominant in de middeleeuwen?
Vraag 2: Welke functie had de kerk op een middeleeuws markt?
Vraag 3: Welke functie had de kerk op een dagelijkse leven van de inwoners van de stad?

De leerlingen moeten voor de middag een korte presentatie (ca. 5 minuten) voorbereiden over één onderwerp uit de stadswandeling. Ze krijgen een aantal leidende vragen om ze op weg te helpen. Moedig de leerlingen aan om creatief te denken: Ze weten vast wel wat de functie van een stadspoort, kerk of marktplein was zonder dat ze dat direct op internet opzoeken. Ook met de informatie uit de les moeten ze een heel eind kunnen komen!

Bevindt uw school zich in een dorp? Ga dan naar de dichtstbijzijnde stad voor een wandeling. Is er nu geen sprake meer van een (middeleeuwse) historische kern? Ga dan op zoek naar publieke plaatsen of gebouwen zoals een marktplein, de kerk, het stadhuis, een herberg of kroeg en laat de leerlingen nadenken over welke functie deze gebouwen in de middeleeuwen hadden.

Stel een verzamelpunt vast vanwaar 's middags de stadswandeling zal beginnen (in Amersfoort: De Onze-Lieve-Vrouwetoren). Geef de leerlingen tevens aan het eind van de ochtend, nadat ze hun presentaties hebben voorbereid, alvast hun eerste hand-out (10u45, hand-out les 1). Adviseer ze om de hand-outs te bewaren in een snelhechter. Bij de eindopdracht kan het goed van pas komen om alles nog eens terug te lezen.

13u00: Stadswandeling

Hieronder is het programma van de stadswandeling door Amersfoort weergegeven. De leerlingen hebben in twee- of drietallen een afbeeldingen van een gebouw en plaats uit de stad gekregen met drie vragen. De vragen kunnen ze beantwoorden als hulpmiddel bij het voorbereiden van de presentatie. Deze vragen zijn te vinden in het document 10u15, stadswandeling. De antwoorden zijn hieronder te vinden.

13.00 uur: Verzamelen bij de Onze-Lieve-Vrouwetoren. De docent opent de stadswandeling met de onderstaande informatie bij de toren.

De Onze-Lieve-Vrouwetoren is ruim 98 meter hoog en de op twee na hoogste middeleeuwse toren van Nederland. In de volksmond wordt de toren ook wel Lange Jan genoemd.

De Lieve-Vrouwekapel werd omstreeks 1460 gebouwd als bedevaartkerk voor het Mirakel van Amersfoort. De 12de-eeuwse kapel die er al stond, werd het koor van de nieuwe kerk. De toren, iets lager dan de Utrechtse Domtoren, stond apart en schuin ten opzichte van de kerk. Dit kwam doordat de toren op de fundamenten van de oude stadsmuur stond. De toren is symbolisch gebouwd; het trappentorentje staat voor het kindje Jezus, de toren voor Maria.

Na de Reformatie in 1579 kreeg het kerkgebouw andere functies, bijvoorbeeld die van munitieopslagplaats. Door een buskruitontploffing in 1787 stortte de kerk in, maar de toren bleef staan. Rond de kerk lag een begraafplaats, die tot ongeveer 1829 werd gebruikt. Tegenwoordig zijn de omtrekken van het kerkgebouw zichtbaar in de straatstenen van het Lieve-Vrouwekerkhof. In de toren bevindt zich nog altijd het 17de-eeuwse Hemony-carillon met 35 klokken, dat recentelijk is uitgebreid tot precies 100 klokken.

Volgorde stadswandeling Amersfoort:

Verzamelpunt: Onze-Lieve-Vrouwetoren

1. Marktpllein
2. St Joriskerk
3. Muurhuizen (nr. 199)
5. Havik (nr. 33 en 35)
6. Koppelpoort
7. Museum Flehite (gevestigd in historisch pand. Indien mogelijk, ga met de groep naar binnen en bekijk de maquette van de stad en het schilderij 'Gezicht op Amersfoort' door Matthias Withoos).

1. Marktpllein

Doel: dagelijks handelen in waren. Boeren kwam de stad binnen om hun waren te verhandelen, burgers kwamen hier kopen. Niet iedereen mocht zomaar de stad binnen. Boeren moesten zich van te voren melden bij de stadspoort. Buitenlandse kooplieden kwamen over het algemeen de stad niet in. Wel tijdens speciale jaarmarkten, deze markten werden een aantal weken tot aantal maanden gehouden in of nabij grote steden. Hier kon men internationale handel drijven.

Opgraving: overblijfselen van een middeleeuwse waterput in de jaren 1990. Er is een reconstructie van de put op het marktpllein te vinden.

2. St. Joriskerk

Het katholieke geloof was dominant in de middeleeuwen, maar begin zestiende eeuw komt het protestantisme op, dat steeds meer aanhang wint onder de bevolking in de Nederlanden. Omdat dit officieel verboden is hebben de protestanten in het begin geen eigen kerken. Ze houden daarom preken in de open lucht, vandaar hagenpreken genoemd.

Functie: de kerk was niet alleen een plek om te bidden, biechten en de mis bij te wonen, maar ook een plaats waar men op de hoogte werd gebracht van het laatste nieuws binnen en buiten de stad. De burgers bespraken vooral wereldlijke zaken in de kerk, zoals nieuwe beslissingen van het stadsbestuur, of een uitbraak van de pest of een andere ziekte in een naburige stad. De kerk stond midden in het dagelijks leven. Uit bronnen weten we zelfs dat de St. Joriskerk maatregelen nam om te voorkomen dat de varkens aldoor van het marktplein de kerk in scharrelden.

Invloed: Leven volgens de liturgische kalender, armenzorg, zielenheil. De geestelijken deden er alles aan om de gelovigen op het goede pad te houden: opdracht geven om te bidden, op pelgrimage te gaan, te biechten en er werden aflaten verkocht.

3. Muurhuizen

Muurhuizen zijn huizen die gebouwd werden op de vroegere fundamenten van de eerste stadsmuur. Een deel van de muren van deze huizen is nog de oude bemuring van de stad. De muurhuizen werden tegen de buitenzijde van de oude stadsmuren gebouwd en stonden aanvankelijk veelal met de achtergevel in de bijbehorende stadsgracht.

De stadsmuur moest de bewoners van een stad beschermen tegen gevaren van buitenaf. De muren van een stad waren in de vroegere middeleeuwen van aarde en houtwerk gemaakt, maar er werd steeds meer overgegaan naar een stenen ommuring. De eerste stadsmuur werd halverwege de dertiende eeuw gebouwd in Amersfoort, na het verkrijgen van stadsrechten in 1259.

In 1340 was er een grote stadsbrand, waarbij ongeveer de helft van de gebouwen werd vernietigd of beschadigd. Omstreeks 1380 werd begonnen met de bouw van een nieuwe muur (gereed rond 1450) met de totale lengte van 2850 meter, die het oppervlak van de ommuurde stad verdrievoudigde. In deze muur werd een aantal poorten gebouwd die tot op de dag van vandaag te bewonderen zijn, zoals de Koppelpoort en de Monnikendam. Van de eerste muur is weinig bewaard gebleven, slechts de sterk gerestaureerde Kamperbinnenpoort resteert.

Naam van Muurhuizen 199 (het Sluisje): wordt al in 1492 vermeld als de nog niet overkluisde doorgang tussen Weversingel en Havik. Het moet een eenvoudige afsluiting geweest zijn, ter militaire verdediging van het water en gemaakt van planken. Het was geen schutsluis.

4. Havik

Traditioneel wordt de naam Havik verklaard als 'havenwijk': het is het gebied rond de middeleeuwse haven van Afrt. In 1351 wordt ene Jacob van Havik vermeld. Na de bouw van de Koppelpoort is de haven verplaatst naar zijn huidige plaats langs de Eem buiten de Koppelpoort. Nog in 1400 wordt ook de naam Havickerbeke gebruikt.

Verklaring voor de naam door J. de Vries (1971): "Als een andere, etymologie zou ik willen voorstellen: VIK = bocht [voortlevend in het 'wijk' in afwijking] en (H)A betekent water zoals in Aa en (H)Amer; het hydroniem zou dan staan voor 'gebogen water(loop)'; dit komt overeen met de realiteit, het is het enige gebogen water binnen de stadsgrachten; het is ook een ondersteuning van de gedachte dat de naam Havickerbeke wijst op natuurlijk water. Havik zou dan een waternaam zijn."

In de middeleeuwen was nr. 35 een gildehuis van de bierbrouwers, waar leerlingen hun brouwersopleiding kregen. Op nr. 33 werd in 1578 het St-Elisabeth-gasthuis gevestigd. Dit was het eerste ziekenhuis van Amersfoort.

Een gilde was een groep mensen met hetzelfde beroep. Nieuwe leden in het gilde werden opgeleid tot dit beroep (zoals in Havik 35 gebeurde). Verschillende leden van de gilden wisselden hun kennis en ervaring uit. Er waren vaste regels voor materialen, prijzen en kwaliteit van de producten die het gilde maakte.

Men kon niet zomaar lid worden van een gilde. Je begon als leerlingen bij een gildemeester en als je goed genoeg was, mocht je gezet worden. Je was dan in loondienst bij de meester. Na een jaar of vijf kon je, mits je goed genoeg was, een meesterproef afleggen om zelf ook meester te worden.

Leden van hetzelfde gilden waren verplicht elkaar te helpen in tijden van nood en rouw. Zo voorzagen gildeleden in de zorg van een weduwe of de kosten van een begrafenis van een lid.

5. Koppelpoort

De functie van deze poort was de toevoer van goederen over water. Water was een belangrijk hulpmiddel om mensen en goederen te vervoeren. Met al die onverharde wegen en koetsen was het reizen over water veel aangener, maar ook veel sneller!

Deze ligging aan het water was dan ook belangrijk voor een stad. Schepen met goederen konden hier naar binnen varen en uitladen. Het was de snelste en goedkoopste manier van het vervoeren van goederen. Zo werd er bijvoorbeeld steen aangevoerd om de stenen stadsmuren te bouwen. Nederland beschikte zelf niet over steen, dus dat moest allemaal worden ingevoerd.

Handelaren, boeren en burgers mochten in principe gebruik maken van deze poort. Maar niet zomaar iedereen mocht binnen komen. Voordat je de stad betrad moest je je melden bij de poort. Als het in de avond donker werd dan werd de poort afgesloten door de poortwachter. Die bracht de sleutels van de poort bij de burgemeester. Iedere ochtend opende de burgemeester de stad weer.

6. Museum Flehite

De naam 'Flehite' bevat het bestanddeel 'vliet', stromend water, en weerspiegelt de opvallende rijkdom aan beken en rivierlopen in het onderhavige gebied.

Het museum is deels gevestigd in muurhuizen. In de middeleeuwen waren deze panden dus onderdeel van de eerste stadsmuur. Hiervoor geldt dus grotendeels dezelfde beschrijving als onder nummer '3. muurhuizen'.

Geschiedenis: In het jaar 1028 wordt voor het eerst gesproken over Amersfoort in een oorkonde (officieel document).

In 1259 krijgt Amersfoort stadsrechten van de bisschop van Utrecht. Er wordt begonnen met de bouw van een stadsmuur. Bij een grote brand in 1340 wordt een groot deel van de stad beschadigd, daarom wordt er een nieuwe, tweede stadsmuur gebouwd aan het eind van de veertiende eeuw. Deze bouw is rond 1450 voltooid.

Na de stadsrechtverlening in 1259 zal men een aanvang hebben gemaakt met de bouw van stenen stadsvesten. In het oosten viel dit samen met de aarden en houten vesten van de al eerder ontstaande stadskern, maar in het westen werd een nieuw gebied binnen de muren getrokken.

Het beloop van de oudste stadsommuring wordt thans nog duidelijk aangegeven dor de ellipsvormige omtrek van het straatje dat Muurhuizen heet, met inbegrip van de daarvan deel uitmakende Breestraat.

Het heeft de stad veel zorgen gekost de nieuwe stadsmuren voltooid te krijgen zodat lange tijd over grote afstanden met aarden wallen genoeg genomen moest worden. De stichting van kloosters en Godshuizen op de overschietende terreinen werd door de stad sterk bevorderd. Het was een belangrijk facet uit de samenleving van het Amersfoort uit de Late Middeleeuwen. Deze stichtingen bezaten tevens kostbare collecties van handschriften, altaarstukken, voorwerpen voor de eredienst en dergelijke, welke, voor zover niet vernietigd, naar alle windstreken verspreid raakten.

Het zwaartepunt van de Amersfoorts economie lag meer op de industrie dan op de handel. In de 14e eeuw reeds ontwikkelt zich uit de huisnijverheid een bierbrouwerswezen van betekenis, waarbij Holland en Friesland afzetgebieden vormen en het Amersfoorts bier met eigen schepen wordt vervoerd. Sinds de 15e eeuw kende de stad tevens een groot aantal huiszittende wevers, die zowel wol als linnen verwerkten.

Over het algemeen vormde de scheepvaart en handel over de Eem en de Zuiderzee voor Amersfoort een belangrijke inkomstenbron. De stad deed er dan ook alles aan om de Eem goed bevaarbaar te houden.

Bezoek aan museum Flehite

In het museum bevindt zich een maquette van de stad, waar de leerlingen nog eens kunnen bekijken waar ze hebben gelopen. Ook hangt hier het grote stadsgezicht van Matthias Withoos. Withoos werd geboren in 1627. Hij ging in de leer bij Jacob van Campen, en werd zo zelf een meesterschilder. Het schilderij dat hier hangt, is een stadsgezicht van Amersfoort. Withoos maakte dit schilderij in 1670-1671, in opdracht van de raad van de stad. Het schilderij werd opgehangen in de raadszaal, en Withoos kreeg er 200 dukaten voor.

Meer weten?

Alberts, W.J., *De middeleeuwse stad* (2e druk; Bussum 1968).

Dit is een kort, algemeen boek over de ontstaansgeschiedenis en functies van middeleeuwse steden.

Janssens, A., *Middeleeuws Brugge door de ogen van Hans Memling (1465-1494)* (Leuven 2012).

In dit boek staan verschillende aspecten beschreven over het dagelijks leven in de middeleeuwse stad. Hoewel dit specifiek op Brugge gericht is, geeft het een mooi beeld over het leven van de middeleeuwer. In korte hoofdstukken neemt kunstschilder Hans Memling ons mee door zijn stad.

Pleij, H., *Sprekend over de middeleeuwen* (Utrecht/Amsterdam 1991).

Lees met name p. 37 tot 42: over de opkomst van de burgerij.

Ramakers, B.A.M., *Spelen en figuren. Toneelkunst en processiecultuur in Oudenaarde tussen middeleeuwen en Moderne Tijd* (Amsterdam 1996).

Een flink boek over de verschillende vormen van vermaak in de middeleeuwen, waarbij ook de structuur van de stad aan het bod komt. Zo wordt er bijvoorbeeld ook gekeken hoe toneel in een stad georganiseerd en betaald werd en welke mensen er deelnamen aan dat toneel.

Scott, T., *The city-state in Europe, 1000-1600. Hinterland, territory, region* (Oxford 2012).

Lees met name p. 5 tot 12: over de noodzakelijke voorwaarden die nodig zijn om een gebied uit te laten groeien tot een stad.